

การทำลัทธิขงจื๊อให้เป็นลัทธิขงจื๊อแบบญี่ปุ่น

เพ็ญศรี กาญจนมัย*

คำนำ

คนญี่ปุ่นส่วนใหญ่ในปัจจุบัน ไม่มีความเข้าใจลึกซึ้งในลัทธิหรือศาสนา ไม่ว่าจะเป็นพุทธ ชินโต หรือขงจื๊อ เขาได้ดำเนินชีวิตไปตามสามัญสำนึก อย่างไรก็ดี แม้ว่าพวกเขาจะไม่ยอมรับและลงเลที่จะกล่าวว่าเขานับถือศาสนาอะไร แต่เมื่อพิจารณาคุณ徳กรรมของพวกเขาแล้ว พวกเขาเป็นพวกมีศีลธรรมและคุณธรรมสูงมาก เช่น มีความกตัญญู ขยันอดทน สุภาพ มัธยัสถ์ ละอายที่จะกระทำความผิดหรือทำสิ่งที่สังคมไม่ยอมรับ ซื่อสัตย์ และเคารพนับถือผู้บังคับบัญชา และผู้อาวุโสมาก

แม้ว่าเราไม่สามารถเรียกลัทธิขงจื๊อได้ว่าเป็นศาสนาหนึ่งของโลก แต่ลัทธิขงจื๊อก็มียุทธศาสตร์หนึ่งพื้นฐานและแนวทางการดำเนินชีวิตให้แก่มนุษย์ จึงนับเป็นลัทธิหนึ่งที่ช่วยพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่หาได้ยากให้กับสังคมญี่ปุ่น ตั้งแต่สมัยโตกูงาวะเป็นต้นมา ลัทธิขงจื๊อเป็น

ที่ยอมรับว่าได้วางหลักธรรมและช่วยพัฒนาสังคมญี่ปุ่นให้ทันสมัยจนถึงทุกวันนี้

จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจมากที่จะได้ค้นคว้าวิจัยประวัติศาสตร์ขงจื๊อในญี่ปุ่น และการปรับเปลี่ยนลัทธิให้เป็นลัทธิขงจื๊อแบบญี่ปุ่นที่แตกต่างไปจากแผ่นดินใหญ่ และช่วยพัฒนาญี่ปุ่นให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมที่ทันสมัยที่สุดดังที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสร้างความเข้าใจในวัฒนธรรมญี่ปุ่น ให้กับคนไทยและคนญี่ปุ่น
2. ส่งเสริมความเข้าใจและความเป็นมิตรที่ดีกับคนญี่ปุ่น
3. ทำให้นักศึกษาและผู้สนใจทั่วไปเข้าใจในวิวัฒนาการของลัทธิและวัฒนธรรมขงจื๊อในญี่ปุ่น
4. ทำให้เข้าใจถึงการใช้ลัทธิขงจื๊อให้เป็นประโยชน์ในการสร้างสังคมอุตสาหกรรมที่ทันสมัยของญี่ปุ่น อันอาจเป็นแนวความคิดของประเทศอื่นในการพัฒนาสังคมของตน

* ศาสตราจารย์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วิธีดำเนินการวิจัย

ผลงานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ จึงเป็นการวิจัยทางเอกสารเป็นส่วนใหญ่ และเพื่อให้เข้าใจเหตุการณ์และอิทธิพลของลัทธิขงจื๊อในสังคมญี่ปุ่นยุคปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงได้ใช้การสัมภาษณ์และการออกแบบสอบถามประกอบด้วย วิธีการดำเนินการวิจัยจึงยังออกเป็น

1. วิจัยเอกสาร ใช้เวลา 3 เดือน
2. สัมภาษณ์และสอบถาม ใช้เวลา 2 เดือน
3. เขียนและเรียบเรียงการวิจัยทั้งหมด ใช้เวลา 1 เดือน

ผลการวิจัย

ญี่ปุ่นนั้นเป็นเสมือนหม้อหุงต้มใบใหญ่ที่ทำการต้มกวนวัฒนธรรมต่างชาติที่หลังไทยเข้าญี่ปุ่น รวมทั้งวัฒนธรรมดั้งเดิมของตน ให้เข้ากัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่น การผสมผสานอย่างค้ำระหว่างลัทธิชินโตดั้งเดิม ศาสนาพุทธ (มหายาน) และลัทธิขงจื๊อ เป็นต้น วัฒนธรรมรูปแบบนี้จึงมีลักษณะที่แตกต่างไปจากเดิมมา ที่น่าสนใจคือ ลัทธิขงจื๊อแบบญี่ปุ่น มีบทบาทพัฒนาประเทศให้ทันสมัยอย่างรวดเร็ว ขณะที่ประเทศอุตสาหกรรมใหม่ต่างกับวัฒนธรรมของขงจื๊อมาใช้เช่นกัน เช่น ฮองกง เกาหลีใต้ สิงคโปร์ และได้หวัน

อย่างไรก็ดี การเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นยุคโตตกต่ำที่สุด จึงน่าจะกล่าวได้ว่าลัทธิขงจื๊อแบบญี่ปุ่นนั้นมีวิวัฒนาการมาอย่างไร และเหตุใดจึงมีบทบาทพัฒนาญี่ปุ่นให้ทันสมัย ในเมื่อแผ่นดินใหญ่จีนซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดลัทธิขงจื๊อนั้น กลับต้องตกอยู่ใต้อิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ไป

ประวัติศาสตร์ของลัทธิขงจื๊อ-ญี่ปุ่นโดยสังเขป

พร้อมกับศาสนาพุทธ ลัทธิขงจื๊อได้รับการเผยแพร่ในญี่ปุ่นตั้งแต่ศตวรรษที่ 6 ได้รับการยกย่องจากเจ้าชายโซโตกุผู้ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการของพระนางซูโกะมา เพราะพระองค์สนพระทัยที่จะรวมประเทศ (ที่ยังแตกแยกเป็นกลุ่มต่าง ๆ อยู่) ให้เป็นปึกแผ่น ภายใต้การบริหารของระบบข้าราชการแบบจีนเพื่อตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ดังนั้นในรัฐธรรมนูญ 17 มาตราของพระองค์จึงประกอบด้วยคำสอนของขงจื๊อหลายประการ ได้นำมาใช้ในสมัยการปฏิรูปไทกะด้วย อย่างไรก็ดี ลัทธิขงจื๊อถูกดัดแปลงหลายประการ เช่น ยังคงมีประเพณีการสืบสายโลหิตของญี่ปุ่นในตำแหน่งจักรพรรดิ และตำแหน่งสูงของข้าราชการผู้ใหญ่ ซึ่งทำให้สถาบันการปกครองของญี่ปุ่นมีเสถียรภาพที่มั่นคง แม้ว่า “สวรค์จะเป็นผู้กำหนดตัวผู้ปกครอง” แต่สวรค์ของญี่ปุ่นก็คือ เทพี

อามาเตราสุ ผู้ทรงเป็นบรรพบุรุษของจักรพรรดิญี่ปุ่น มิใช่สวรรค์ของจีน ที่หมายถึง อาณาเขตของประชาชน หรือประชาชนคือสวรรค์ที่จะกำหนดผู้ปกครองหรือจักรพรรดิของตน

ลัทธิขงจื๊อที่เข้ามาในญี่ปุ่นในสมัยศักดินาได้แก่ ลัทธิขงจื๊อแนวใหม่ (Neo-Confucianism) ในสมัยซ่งและสมัยหมิงของจีน เจ้าสำนักใหม่ได้แก่ ชูสี (Chu Hsi) และหวัง ยาง มิง (Wang Yang-ming) ซึ่งเน้นด้านการปฏิบัติ และการค้นคว้าหาข้อเท็จจริงให้ถ่องแท้ มากกว่าที่จะวางเป็นทฤษฎี มีการให้ความสำคัญต่อคำสอนของนักปราชญ์ในอดีตกันมาก การเน้นความสำคัญของการศึกษาก็ทำให้มีการยกระดับความรู้ของประชาชนทั่วไป ตั้งแต่ชั้นสูงลงมาถึงสามัญชน เพราะได้มีการแข่งขันกันตั้งสำนักขงจื๊อสั่งสอนผู้คนกันมาก ทั้งเป็นการแข่งขันกับอิทธิพลสำนักนิกายพุทธที่มีบทบาทนำลัทธิขงจื๊อมาตั้งแต่แรก

อย่างไรก็ดี นับเป็นชัยชนะของลัทธิขงจื๊อในญี่ปุ่นในสมัยโตกูงาวะ เมื่ออียูเอยาสุ โตกูงาวะได้แต่งตั้งนักปราชญ์ขงจื๊อมาเป็นที่ปรึกษาของตนในการวางนโยบายปกครองแผ่นดิน¹ เช่น ยายาชิ ราชาน เป็นต้น ปลายศตวรรษที่ 17 สำนักคิมอน (โรงเรียนขงจื๊อ) ของยามาซากิ อันไซ (1618-82)² ก็มีชื่อเสียงมาก อย่างไรก็ดี ก็ยังมีสำนักชินโต (วารองโกะ) และสำนักพุทธ (ของชูชูกิ โซซัน)³ ทำการ

แข่งขันในการเผยแพร่แนวความคิดของตนแก่ประชาชนทุกระดับด้วยเช่นกัน

กลางศตวรรษที่ 18 มีการแสวงหาลักษณะของผู้นำและลักษณะการเมืองของญี่ปุ่น นักปราชญ์โอกิว โซไร ผู้นิยมลัทธิขงจื๊อดั้งเดิมสนับสนุนอำนาจเด็ดขาดของโชกุน ซึ่งจะปกครองโดยคำนึงถึงผลประโยชน์เฉพาะหน้า ขณะเดียวกัน นิโนมิยะ โซนโตกุ ก็พยายามผสมผสานศาสนาพุทธชินโตและขงจื๊อเข้าด้วยกัน และตั้งสำนักศึกษาของตนขึ้น มีชื่อเสียงมากในหมู่สามัญชนโดยเฉพาะชาวนาที่เป็นชนส่วนใหญ่ของประเทศ

ปลายสมัยโตกูงาวะ หรือในศตวรรษที่ 19 ลัทธิขงจื๊อในญี่ปุ่นผ่านการดัดแปลงมากมาย เป็นสมัยที่สถาบันโชกุนและเจ้านาย นักรบต่าง ๆ ยากจนลง คำสั่งสอนของลัทธิขงจื๊อจึงถูกนำมาใช้ โดยเน้นการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับเศรษฐกิจที่ทรุดโทรม ค่านิยมในการดำเนินชีวิตของชนชั้นซามูไรซึ่งจัดเป็นชนชั้นสูงของประเทศ (รองลงมาคือ ชาวนา ช่างฝีมือ และพ่อค้าตามลำดับ) จึงให้ความสำคัญต่อความขยันขันแข็ง อดทนต่อความยากลำบากของชีวิตและความมั่งคั่งถ่อต่อม สำนักขงจื๊อที่มีชื่อเสียงในช่วงนี้ ได้แก่ กานซานโด ไคโดกุโด และสำนักชินกากุ (Shingaku movement) ของท่านอิซิดะ ไบงัน นอกจากนี้ การเน้นสิ่งที่จะเป็นประโยชน์ทางการเมืองหรือการสร้าง

ความเข้มแข็งให้แก่ประเทศของโออิว โซไร ก็
เปิดทางให้แก่กษัตริย์นิยม นำโดยโมโตอริ
โนรินางะ และฮิราตะ อัทสึเนะ⁴

ในช่วง 1800-1915 เป็นช่วงของการ
แสวงหาอุดมการณ์ที่เหมาะสมในการพัฒนา
ญี่ปุ่นให้ทันสมัย อุดมการณ์นี้ได้แก่ “การสร้าง
ชาติให้มั่งคั่งทางเศรษฐกิจ และเข้มแข็งทาง
ทหาร” (ฟูโกกุ-เคียวเฮ) การสร้างชาติให้
เป็นอุตสาหกรรมนี้ทำให้สังคมญี่ปุ่นสับสนวุ่น
วายและปั่นป่วนมาก นักอุดมการณ์จึงกระตุ้น
ให้คนมีจิตสำนึกด้านชาตินิยม เน้นความร่วมมือ
และความสามัคคีกลมเกลียวกันในสังคม
และมีความจงรักภักดีต่อประเทศ ดังเช่นที่
ปรากฏในพระราชกฤษฎีกาเกี่ยวกับการศึกษา
ในปี 1890 (The Imperial Rescript on
Education) อันเป็นผลงานร่วมกันของโมโตอะ
เอฟู และอิโนอุเอะ โควาชิ นับเป็นการสร้าง
คนให้มีความจงรักภักดีต่อองค์จักรพรรดิ มี
ความซื่อสัตย์กตัญญูต่อบรรพบุรุษ และมีความ
สามัคคีกันอย่างแน่นแฟ้น นอกจากนี้ยังใช้
อุดมการณ์ บุชิดะ (รวมคุณธรรมขงจื้อ พุทธ
และชาโมไว มาเป็นค่านิยมของสังคมอุตสาหกรรมด้วย⁵

กล่าวโดยสรุป ก่อนสงครามโลก อุดม
การณ์ในญี่ปุ่นได้มีส่วนผสมของแนวความคิด
2 แนวด้วยกันคือ⁶

ก. การสอนของนิโนมิยะ โซนโตคุที่ให้
คนมีความกตัญญูต่อธรรมชาติและแผ่นดินเกิด
ของตน มีปรากฏอยู่ในสำนักดินแดนสุชาวดี
(นิกายโจโคะ) และลัทธิชินโตในแนวใหม่ที่
เน้นความสำคัญของสถาบันจักรพรรดิ

ข. แนวความคิดให้คนนิยมทำงานอย่าง
ขยันขันแข็งเพื่อช่วยสร้างชาติให้ทันสมัยสอดคล้องกับคำสอนของขงจื้อที่เน้นการทำงานหนัก
ประหยัด มัธยัสถ์ และสุภาพอ่อนน้อม

ตั้งแต่ปี 1945 จนถึงปัจจุบัน ลัทธิขงจื้อ
ได้ถูกโจมตีว่าเป็นลัทธิที่สนับสนุนให้ญี่ปุ่นมี
นโยบายรุกรานเข้ายึดครองผู้อื่นโดยใช้กำลังรุนแรง และสหรัฐอเมริกาได้รับหน้าที่ให้การสร้าง
ญี่ปุ่นใหม่ให้เป็นนักประชาธิปไตยและสนับสนุน
สันติภาพในโลกโดยเน้นหลักปัจเจกชนนิยม
อย่างไรก็ดีญี่ปุ่นก็ไม่อาจรับอารยธรรมตะวันตก
มาได้ทั้งหมด เพราะค่านิยมในสังคมญี่ปุ่นนั้น
รุนแรงมากในความสัมพันธ์แบบเจ้านาย-ลูก
น้องหรือระบบบาวาโซ ทั้งยังเน้นความซื่อสัตย์
กตัญญูต่อบรรพบุรุษของตนอย่างแน่นแฟ้น ทำ
ให้ระบบครอบครัวหรือการทำงานแบบครอบ
ครัวยังคงเป็นเอกลักษณ์ของสังคมญี่ปุ่นอยู่ต่อ
ไป อุดมการณ์ของญี่ปุ่นจึงอยู่ในลักษณะ
“วิทยาศาสตร์แบบตะวันตก แต่ด้วยจิตใจ
(วัฒนธรรม) แบบญี่ปุ่น”⁷

การดัดแปลงลัทธิขงจื๊อให้เป็นลัทธิขงจื๊อแบบญี่ปุ่น

นับเป็นการยากมากที่จะกล่าวถึงเอกลักษณ์หรือลักษณะเฉพาะของลัทธิขงจื๊อในญี่ปุ่นเพราะต้องถูกผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมพื้นบ้านและวัฒนธรรมต่างชาติอื่น ๆ ในญี่ปุ่นตั้งแต่ศตวรรษที่ 6 เป็นต้นมา และลัทธิขงจื๊อก็มีลักษณะเป็นแบบญี่ปุ่น แตกต่างไปจากเดิมมาก ทำให้ลัทธิขงจื๊อแบบญี่ปุ่นเป็นที่น่าสนใจและน่าศึกษา ดังต่อไปนี้

1. แนวความคิดเกี่ยวกับอาณัติแห่งสวรรค์ (Mandate of Heaven) : ขณะที่จีนใช้ “อาณัติแห่งสวรรค์” แสดงความชอบธรรมของการเปลี่ยนราชวงศ์ใหม่ มีจักรพรรดิองค์ใหม่ขึ้นครองราชย์แทนพระราชเดิม ญี่ปุ่นได้นำแนวความคิดของจักรพรรดิ (Tenno) มาใช้ในฐานะโอรสแห่งสวรรค์เช่นกัน แต่สวรรค์ของญี่ปุ่นเป็นสวรรค์จริง ๆ ที่อยู่ภายใต้การปกครองของสุริยเทพหรือพระนางอามาเตราสุ ๆ ได้ทรงส่งพระนัดดาให้มาปกครองญี่ปุ่น ดังนั้นตระกูลเทนโนถือเป็นตระกูลจักรพรรดิที่สืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้า จึงศักดิ์สิทธิ์ และจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นราชวงศ์อื่นมิได้ แม้ว่าสถาบันการปกครองของญี่ปุ่นจะมีลักษณะเป็น “สองรัฐบาล” แต่มันก็มีเส้นทางและกฎเกณฑ์ของตน ไม่ก็วากายกัน เช่น เส้นทางจักรพรรดิ “เทนโด” และเส้นทางโชกุน “โอโด” เป็นต้น

2. อุดมการณ์เกี่ยวกับสถาบันจักรพรรดิ : การที่จีนมีเนื้อที่กว้างขวางและมีประชากรต่างเผ่าพันธุ์กันเป็นจำนวนมาก ทำให้ประวัติศาสตร์ยาวนานของจีนมีประวัติเกี่ยวกับการใช้อำนาจปกครองโดยเด็ดขาดของจักรพรรดิในนาม “โอรสแห่งสวรรค์” (Huangti เทียนจื๊อ) ใครก็ตามที่ได้พิสูจน์ให้ประชาชนยอมรับและยอมสยบในอำนาจและความสามารถได้ ก็สามารถขึ้นครองราชย์ได้โดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงกำเนิดจากชนชั้นใด ญี่ปุ่นนำ “โอรสแห่งสวรรค์” มาใช้เรียกองค์จักรพรรดิของตน เพื่อแสดงความเท่าเทียมกันของตำแหน่ง แต่ต้องอยู่ภายใต้กฎของการสืบสายโลหิต ดังนั้นแม้โชกุนของญี่ปุ่นจะมีอำนาจปกครองบ้านเมืองโดยตรงและมีบารมีมากกว่าจักรพรรดิ แต่ก็มิอาจนั่งบัลลังก์ได้ เพราะขัดต่อขนบประเพณีนิยม ดังนั้นในสมัยศักดินาของญี่ปุ่น ลักษณะการปกครองจึงอยู่ในลักษณะเป็น “สองรัฐบาล” ตลอดมา

ยิ่งกว่านั้น เพื่อที่จะสร้างความสามัคคีในชาติให้แน่นแฟ้น ลัทธิขงจื๊อในญี่ปุ่นได้เน้นคุณสมบัติของประชาชนว่าจะต้องจงรักภักดีต่อเจ้านายอย่างแน่นแฟ้น และความกลมกลืนกันในสังคม แสดงถึงอำนาจทางการเมืองของผู้นำต่างกับลัทธิขงจื๊อของจีนที่อำนาจผู้ปกครองนั้นจะต้องเป็นอำนาจที่แผ่ความเมตตาปราณีต่อประชาชน (benevolence) อย่างไรก็ดีหลังสมัย

การฟื้นฟูพระราชอำนาจเมจิ องค์จักรพรรดิ มิได้ทรงมีอำนาจสมบูรณ์ตามสภาพสิทธิราชย์เหนือประชาชน นโยบายของรัฐมุ่งแสวงหาความสามารถของแต่ละคนเพื่อนำมาช่วยพัฒนาประเทศให้ทันสมัย อันเป็นอุดมการณ์สูงสุดของประเทศ

ในวันที่ 1 มกราคม 1946 องค์จักรพรรดิฮิโรฮิโตะก็พระราชทานของขวัญให้แก่พสกนิกร โดยมีพระราชดำรัสว่าจักรพรรดิมิได้อยู่ในฐานะเป็นเทพเจ้าที่ศักดิ์สิทธิ์อีกต่อไป

3. แนวความคิดเกี่ยวกับคุณค่าของลัทธิขงจื๊อ : โดยทั่วไปสังคมขงจื๊อยอมรับการมีชนชั้นในสังคมที่ขึ้นอยู่กับฐานะความรู้และความสามารถตลอดจนตำแหน่งหน้าที่ จึงได้วางหลักของความสัมพันธ์ทั้งห้า (Five Relationships) เอาไว้ คุณธรรมที่เป็นพื้นฐานที่สำคัญของความสัมพันธ์คือ “ความซื่อสัตย์กตัญญู” (filial piety) อยู่เหนือ “ความจงรักภักดี” (loyalty) เมื่อวัฒนธรรมชนชั้นได้รับการยอมรับในสังคมญี่ปุ่น ๆ กลับดัดแปลงตามขนบธรรมเนียมประเพณีนิยมของตน นำสังคมชนชั้นมาใช้เพื่อเสริมความแตกต่างระหว่างเจ้านายและลูกน้องในสังคมชาмуไรให้เห็นเด่นชัดขึ้น สังคมญี่ปุ่นจึงยกย่อง “ความจงรักภักดี” โดยสิ้นเชิงและโดยไม่มีข้อแม้ คุณสมบัตินี้เป็นพื้นฐานของค่านิยมญี่ปุ่นตั้งแต่ครอบครัวขึ้นมา ความซื่อสัตย์กตัญญูของลัทธิขงจื๊อใน

ญี่ปุ่น จึงอยู่ในรูปความจงรักภักดีที่เหมาะสมสำหรับสังคมนักรบเพื่อสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในสังคม

ในกรณีของ “ความเมตตา” (benevolence) ซึ่งท่านขงจื๊อจัดให้เป็นคุณค่าสูงสุดที่นำไปใช้ในการปกครองบ้านเมืองนั้น ลัทธิขงจื๊อในญี่ปุ่นให้ความสำคัญน้อยมากเห็นได้จากรัฐธรรมนูญ 17 มาตราของเจ้าชายโชโตกุ ซึ่งกล่าวกันว่า เป็นพื้นฐานวัฒนธรรมญี่ปุ่นนั้น มาตรา 1-3 จะกล่าวถึงการสร้างความสามัคคีกลมกลืน (“wa”-harmony) มาตรา 4-8 กล่าวถึง การมีความประพฤติที่ถูกต้องเหมาะสม (propriety) มาตรา 9-11 กล่าวถึงความซื่อสัตย์สุจริต (trust-worthiness) มาตราที่ 12-14 กล่าวถึง “ความจงรักภักดี” (loyalty) ต่อกษัตริย์หรือผู้ปกครอง และมาตราที่ 15-17 กล่าวถึงความเฉลียวฉลาดรอบรู้ (wisdom หรือ knowledge) จะเห็นได้ว่า แม้รัฐธรรมนูญจะลอกเลียนคุณธรรมขงจื๊อมาประกาศใช้ในสังคมญี่ปุ่น แต่กลับให้ความสำคัญแรกสุดต่อคุณธรรมของความสามัคคีหรือสอดคล้องกลมกลืนกันที่ท่านขงจื๊อมิได้กล่าวถึงอย่างเฉพาะเจาะจงเป็นพิเศษเลย อาจอธิบายในกรณีนี้ได้ว่า เนื่องจากสังคมญี่ปุ่นประกอบด้วยกลุ่มนักรบต่าง ๆ และมีความขัดแย้งต่อสู้อยู่เสมอระหว่าง 200 ปีก่อนคริสต์กาล-ค.ศ. 200 และในสมัยกลาง (ศตวรรษที่ 12-15) จึงจำเป็นต้องวางกฎของ

ความกลมกลืนหรือการอยู่ร่วมกันอย่างสันติเอาไว้ และยิ่งกว่านั้นเจ้าชายโซโคยุยังทรงมุ่งหวังที่จะใช้หลักพุทธศาสนามายกระดับศีลธรรมของชนญี่ปุ่นด้วย

โดยทั่วไป หลักคุณธรรมของความกลมกลืน ความมีเหตุผล จงรักภักดี เมตตา จริยใจ และความถูกต้องทั้งหลายในสังคมนั้นได้รับการมองว่าเป็นแนวคำสอนของท่านขงจื้อโดยเฉพาะ หากแต่ลัทธิขงจื้อของญี่ปุ่นนั้นไม่สนใจหลักเมตตาเท่าใดนัก แต่จะเน้นความจงรักภักดีในความสัมพันธ์ของเจ้านาย-ลูกน้อง หรือในระบบอาวุโสมากกว่าอันเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมญี่ปุ่นเอง ฉะนั้นแม้ว่าจะมีคำสอนเกี่ยวกับความซื่อสัตย์จงรักภักดีของท่านขงจื้ออยู่ก็ตาม แต่ก็จะไม่อยู่ในความหมายที่เหมือนกัน จะขัดแย้งกันด้วยซ้ำไป เพราะของญี่ปุ่นนั้นเป็นความซื่อสัตย์จงรักภักดีโดยสิ้นเชิง แต่ของจีนนั้นจะซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อจิตสำนึกที่ถูกต้องของคนผู้นั้น

4. แนวความคิดเกี่ยวกับลักษณะชนชั้นในสังคม : กล่าวกันว่าลัทธิขงจื้อที่เกี่ยวกับการวางรูปแบบความสัมพันธ์ทั้งห้าในสังคมนั้นยอมรับความไม่เท่าเทียมกันของสังคมระบบอาวุโสและหน้าที่ที่จะต้องซื่อสัตย์กตัญญูต่อบรรพบุรุษ (จีนมีประเพณีไหว้เจ้า) ความซื่อสัตย์กตัญญูนี้เป็นคุณธรรมสูงสุดของขงจื้อซึ่งเป็นพื้นฐานของรูปแบบพฤติกรรมในสังคมด้วย

นอกจากนี้สังคมจีนยังมีประเพณียกย่องนักปราชญ์มาก ว่าเป็นชนชั้นสูงของสังคม ทำให้สามัญชนกระตือรือร้นที่จะเข้าสอบไล่เพื่อรับราชการในตำแหน่งสูง เพื่อความมีหน้ามีตาและความมีฐานะร่ำรวยของคนในสังคม

แต่ในญี่ปุ่นนั้น ญี่ปุ่นรับแนวความคิดการแบ่งสังคมเป็นชนชั้นของจีนมาใช้ โดยนำมาดัดแปลงให้เข้ากับค่านิยมพื้นบ้าน กล่าวคือ ได้ปฏิรูปการปกครองญี่ปุ่นให้เป็นแบบระบบข้าราชการสูงต่ำแบบจีน แต่การดำรงตำแหน่งนั้นกลับใช้ระบบสืบสายโลหิตโดยไม่คำนึงถึงความรู้ความสามารถและระบบชนชั้นที่ขึ้นอยู่กับสายโลหิตของสังคมญี่ปุ่นได้แบ่งสังคมออกเป็น 4 ชนชั้น คือ ชนชั้นนักรบ (ซามูไร) ชาวนา ช่างฝีมือ และพ่อค้า แต่ละชนชั้นต่างก็มีกฎเกณฑ์ของตนเองไม่ก้าวร้าวกันเพื่อให้สังคมมีเสถียรภาพ ความมั่นคงถึงแม้ว่าจะมีการบันทึกถึงการกบฏของชาวนาญี่ปุ่นในตอนปลายของสมัยโตกูงวะ แต่กบฏเหล่านั้นก็ไม่มีเป้าหมายที่จะโค่นอำนาจผู้ปกครอง เพียงแต่ขอให้ผู้ปกครองช่วยเหลือให้เป็นธรรมแก่ตน

ในลักษณะของสถาบันศาสนาก็เช่นกัน ศาสนานิกายต่าง ๆ ในญี่ปุ่นแข่งขันกันเพื่อให้อุดมการณ์ของตนเป็นนโยบายการปกครองของรัฐ ขณะที่สถาบันการเมืองของจีนไม่ให้ความสนใจในบทบาทของศาสนา ถือเป็นเรื่องส่วนตัวของแต่ละคน สถาบันการเมืองของญี่ปุ่นกลับ

พยายามแสวงหาอุดมการณ์ทางศาสนา เข้าควบคุม และนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์หรือเป็นเครื่องมือทางการเมือง

ในด้านการเศรษฐกิจ ศาสนาหรือลัทธิในญี่ปุ่นต่างให้ความสำคัญต่อการประกอบอาชีพหรือเศรษฐกิจของชาวญี่ปุ่นมาก แม้ว่าจะถูกแบ่งเป็นชนชั้นในสมัยกลาง แต่กลุ่มผู้นำก็จะมีความสัมพันธ์กับกลุ่มพ่อค้าอย่างใกล้ชิด ทั้งสองกลุ่มจะให้ความสนับสนุนซึ่งกันและกันตลอดมาที่เห็นได้ชัดคือ กลุ่มโชบัตสึของญี่ปุ่นในทศวรรษ 1930 และ 1940 และแม้จะถูกทำลายอำนาจการผูกขาดลงไป ก็ยังคงเห็นความร่วมมืออย่างใกล้ชิดของรัฐบาลและนักธุรกิจการค้าของญี่ปุ่นที่ถูกแบ่งออกเป็นระดับต่าง ๆ คนญี่ปุ่นจึงเป็นผู้ที่ยอมรับความแตกต่างในฐานะตำแหน่งโดยดี⁸ ทั้งความสำนึกในระบบ “ยากุ” (Yaku : หน้าที่ที่แต่ละคนถูกกำหนดและจะต้องปฏิบัติ) ก็ทำให้แต่ละชนชั้นอยู่ร่วมในสังคมเดียวกันได้อย่างสงบสุข มีความสำนึกในหน้าที่ของตน ระบบยากุนี้ก็เป็นเครื่องมือหนึ่งที่ทำให้สังคมญี่ปุ่นเป็นสังคมแบบชนชั้น⁹

5. แนวความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมในสังคม-ความละอาย และกิริ (Giri) : ทั้งสังคมจีนและญี่ปุ่นนั้น ต่างก็ให้ความสำคัญต่อความละอายที่จะทำสิ่งที่สังคมต่อต้านเช่นเดียวกัน ผิดแผกจากกันโดยที่จีนได้แทรกความรู้สึกในเรื่องศีลธรรมเข้ากับความละอายที่จะทำความ

ผิดด้วย ขณะที่ญี่ปุ่นนั้นถือเป็นเรื่องของสังคมโดยเฉพาะ ดังนั้น หากสังคมไม่ล่วงรู้ ผู้ที่ทำความผิดนั้นก็จะวางเฉยอยู่ได้ เรื่องของความละอายในสังคมญี่ปุ่นจึงมีความสัมพันธ์กับกฎหมายและกฎเกณฑ์ในสังคม ส่วนจีนเป็นเรื่องของศีลธรรมและพิธีกรรมที่จะเหนี่ยวรั้งคนมิให้ทำความผิด

ความสำนึกเกี่ยวกับพฤติกรรมในสังคมนั้นรุนแรงมากในญี่ปุ่น พฤติกรรมในสังคมที่ยกย่องจะประกอบด้วย “โค” (Ko- หน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อครอบครัว) “ชู” (Chu- หน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อสังคม) และ “กิริ” (Giri- หน้าที่ที่จะป้องกันชื่อเสียงของตนไม่ให้ด่างพร้อย) ความรุนแรงในเรื่อง โค และ ชู นี้ทำให้คนญี่ปุ่นเป็นคนขี้อาย ไม่กล้าแสดงออกต่อหน้าผู้อื่นที่เป็นคนแปลกหน้า เพราะละอายที่จะทำสิ่งที่ไม่สมควรหรือที่ไม่เป็นโคหรือชูออกไป การที่ญี่ปุ่นต้องระมัดระวังให้สังคมยอมรับพฤติกรรมของตนนั้น ทำให้คนจีนมีลักษณะเป็นปัจเจกชนและกล้าแสดงออกมากกว่า

นอกจากนี้ พฤติกรรมเกี่ยวกับ “กิริ” ในสังคมญี่ปุ่นก็ยังทำให้คนญี่ปุ่นแตกต่างจากคนจีนมากยิ่งขึ้น เพราะการที่ญี่ปุ่นมีความสำนึกว่าตนไม่อาจรักษาชื่อเสียงและศักดิ์ศรีไว้ได้ในสังคมนั้น ทำให้ญี่ปุ่นมีประเพณีนิยมของการฆ่าตัวตายด้วยการคว้านท้อง (Seppuku หรือ

Harakiri) จนเป็นการที่รู้จักกันทั่วไปว่าเป็นลักษณะเฉพาะของคนญี่ปุ่น¹⁰

6. แนวความคิดเกี่ยวกับลักษณะปัจเจกและลักษณะรวมกลุ่ม (Individuality and Collectivity) :

ลักษณะของลัทธิชินงิออนั้นจะให้ความสำคัญต่อความเป็นปัจเจกชนหรือความสามารถของแต่ละคนมาก เช่น ไม่ว่าผู้ดีหรือไพร่ ถ้าได้รับการยอมรับจากผู้อื่นแล้ว ก็สามารถเป็นจักรพรรดิได้ทั้งสิ้น (อาณัติแห่งสวรรค์) แต่แนวความคิดของลัทธิญี่ปุ่นงิออนั้น กลับดัดแปลงให้แนวคิดปัจเจกชนนิยมมาสอดคล้องกับประเพณีการรวมกลุ่มของสังคม ญี่ปุ่นจึงปฏิเสธที่จะยอมรับแนวความคิดเกี่ยวกับอาณัติแห่งสวรรค์ของจีน และดัดแปลงมาว่า สวรรค์ในความหมายของอาณัติแห่งสวรรค์ของญี่ปุ่นก็คือ พระนางอามาเตราสุ หรือสุริยเทพีผู้เป็นเทพแห่งสรวงสวรรค์ ซึ่งได้ทรงส่งลูกหลานของพระนางมาปกครองญี่ปุ่น 7 คือ ผลผลิตของสวรรค์เป็นแผ่นดินของเทพเจ้า จักรพรรดิญี่ปุ่นเป็นเชื้อสายของเทพเจ้า จึงมีสิทธิในบัลลังก์ครองราชย์โดยไม่ขาดสาย แนวความคิดเหนียวแน่นในความสำคัญของสายโลหิตนี้ จึงทำให้ทั้งตำแหน่งจักรพรรดิและตำแหน่งข้าราชการเป็นลักษณะสืบสายโลหิต นอกจากนี้ ญี่ปุ่นยังยึดมั่นในความสามัคคีกันระหว่างศาสนาและการเมืองด้วยว่าจะต้องสอดคล้องเกื้อกูลกัน ลัทธิ

ญี่ปุ่นงิออนำมาใช้เป็นนโยบายการพัฒนาบ้านเมือง ผลประโยชน์ของกลุ่มหรือของสังคมจึงอยู่เหนือผลประโยชน์ส่วนตัว เป็นการทำให้เกิดความรักพวกพ้อง รักชาติ และในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ญี่ปุ่นก็ได้นำลัทธิการรวมกลุ่มของตนมาใช้ในการแสดงตนเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมตะวันออกเพื่อขับไล่วัฒนธรรมตะวันตกไปจากเอเชีย

7. แนวความคิดเกี่ยวกับการเมืองของรัฐ (National Polity) : การที่ญี่ปุ่นมีประเพณีที่มีเพียงราชวงศ์เดียวปกครองและไม่มีการแย่งราชย์กันนั้น ทำให้เกิดเสถียรภาพความมั่นคงของประเทศอันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ภาวะการพัฒนาชาติดำเนินไปได้อย่างรวดเร็ว ถึงแม้ว่าโดยแท้จริงแล้ว ญี่ปุ่นจะมีผู้ปกครองหรือผู้นำประเทศที่มีลักษณะเป็นสอง (Dual Government) มาในระยะเวลายาวนานตลอดสมัยฟิวดัลก็ตาม เพราะทั้งสองต่างรู้หน้าที่และบทบาทของกันและกัน จักรพรรดิจะทรงทำหน้าที่ทางศาสนาและวัฒนธรรม โดยปล่อยให้การปกครองและการใช้อำนาจโดยตรงเป็นของสถาบันโชกุน นอกจากนี้ นักศึกษาญี่ปุ่นงิออนักรวมมิตรวังที่จะประยุกต์ใช้ลัทธิชินงิออนในการปกครองบ้านเมืองควบคู่ไปกับความสำคัญด้านชาตินิยมและทหารนิยม จึงอยู่ในลักษณะการใช้โครงสร้าศาสนากับการเมืองหรือใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือของการเมืองมาพัฒนาประเทศ ทำให้ญี่ปุ่นมี

ลักษณะการพัฒนาที่แตกต่างไปจากประเทศอื่น ๆ ¹¹ ยิ่งกว่านั้น ชนชั้นสูงสุดในสังคมเป็นพวกนักรบ คุณธรรมนักรบ (บูชิโด) จึงเป็นแม่พิมพ์ของพฤติกรรมทางสังคม ซึ่งได้แก่ ความขยันขันแข็ง มานะอดทน มีระเบียบวินัย ประหยัดมัธยัสถ์ และสุภาพอ่อนน้อม เป็นต้น ¹² กล่าวโดยย่อ ลัทธิญี่ปุ่นขงจื้อนั้นมีลักษณะเป็นชาตินิยมมากกว่าสากลนิยมหรือมนุษยนิยมที่เป็นของจีน และเป็นผู้ที่ส่งเสริมลัทธิเผด็จการทหารในญี่ปุ่น ขณะที่ต้องถูกทำลายในจีนและจีนเองก็ต้องถูกปกครองด้วยคอมมิวนิสต์ในทศวรรษ 1930 และ 1940 ตามลำดับ

8. แนวความคิดทางอุดมการณ์ทางสังคม : แทนที่จะแบ่งชนชั้นออกเป็นชนชั้นนักปราชญ์ และสามัญชน ญี่ปุ่นกลับนำแนวความคิดที่จีนขงจื้อมาสนับสนุนความเป็นชนชั้นในสังคมญี่ปุ่น ด้วยการแบ่งสังคมเป็นชนชั้นเป็นทางการ โดยเฉพาะตั้งแต่สมัยเอโดะโดยมีมาจนตลอดสมัยไคงวาระอันยาวนาน สังคมญี่ปุ่นจะประกอบด้วย 4 ชนชั้น ได้แก่ ชนชั้นนักรบ-ชาวนา-ช่างฝีมือ-และพ่อค้า ตามลำดับสูง-ต่ำ แต่ละชนชั้นก็มีข้อกำหนดหรือกฎเกณฑ์ของตนเอง ดำเนินชีวิตตามข้อจำกัดของตน ต่างก็พอใจกับสถานภาพของชนชั้น และในเมื่อชนชั้นนักรบเป็นชนชั้นสูง คุณธรรมนักรบหรือบูชิโดก็ได้รับการยกย่องให้เป็นแบบฉบับคุณธรรมของ

ชนชั้นต่าง ๆ ด้วย ทั้งบูชิโดเองก็มีลักษณะผสมผสานของคุณธรรมขงจื้อ พุทธและชินโต ซึ่งเป็นที่นิยมและสั่งสอนกันทั่วไป กล่าวคือ

...จึงดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่ายและสมถะ หลีกเลียงการคุยโอ้อวดในงานสังคม สวมชุดนักรบและประดับอาวุธธรรมดาตามที่จำเป็น ไม่โอ้อวดเพื่อยอ ไม้ว่าจะเป็นเสื้อผ้า อาหาร และที่พักอาศัย ประหยัดค่าใช้จ่าย ให้ความช่วยเหลือต่อเพื่อนฝูง และญาติพี่น้อง ¹³

กล่าวได้ว่า ลัทธิญี่ปุ่นขงจื้อนั้นมีลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยได้มากกว่าลัทธิญี่ปุ่นขงจื้อดั้งเดิม เพราะได้เป็นผลผลิตจากการคัดเลือกอุดมการณ์ต่าง ๆ ที่จะประโยชน์ในการสร้างทรัพยากรมนุษย์ให้แก่สังคมญี่ปุ่น ไม่ว่าจะเป็นขงจื้อ พุทธ หรือชินโต แล้วนำมาผสมผสานกันจนเป็นลัทธิขงจื้อแบบญี่ปุ่นเองขึ้น นักปราชญ์ญี่ปุ่นที่มีชื่อเสียงได้แก่ ยามาโงตะ อันไซ, โฮโซอิ เฮซุ, อิโต จินไซ, มียากะ เซกิอัน, อิชิตะ ไบงัน และนิโนมิยะ โซนโดกุ ฯลฯ ทั้งหมดทำงานอย่างหนักในการเผยแพร่อุดมการณ์เพื่อการสร้างคนที่มีคุณภาพให้แก่สังคมญี่ปุ่น โดยเฉพาะการยกระดับการศึกษาของสามัญชนทั่วไป คนญี่ปุ่นจึงมีคุณภาพที่จะช่วยพัฒนาประเทศให้ทันสมัยได้อย่างรวดเร็ว

บทสรุป

วัฒนธรรมญี่ปุ่นนั้น เป็นวัฒนธรรมผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมพื้นเมืองและต่างชาติ และไม่อาจแยกออกจากกันในลักษณะใดเดียวได้ ทั้งอยู่ในลักษณะที่จะต้องสนับสนุนนโยบายของรัฐ ลัทธิญี่ปุ่นขงจื๊อที่มีพื้นฐานจากลัทธิขงจื๊อในแนวใหม่เป็นที่ยอมรับของสมัยโตกูงาวะมากจนบางคนกล่าวว่าได้ถูกใช้เป็นอุดมการณ์ในการสร้างประเทศ ในสมัยเมจิ ได้ถูกนำมาใช้ให้เห็นความชอบธรรมของการฟื้นฟูอำนาจจักรพรรดิ ก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ลัทธิญี่ปุ่นขงจื๊อก็มีบทบาททางกระตุนความสามัคคีของคนในชาติและเน้นความรู้สึกร่วมว่าทุกคนเป็นสมาชิกของครอบครัวรัฐ (family-state) เดียวกัน ทำให้คนญี่ปุ่นเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่า เป็นคนชาตินิยม จนกระทั่งหลังชาติ หลังสงครามโลกครั้งที่สองลัทธิญี่ปุ่นขงจื๊อยังคงมีอิทธิพลในการดำเนินชีวิตประจำวันและแทรกแซงเข้ามามากในวงการธุรกิจการค้า เห็นได้จาก

สังคมญี่ปุ่นเป็นสังคมของระบบอาวุโส (ผู้นำ-ผู้ตาม) และระบบเกื้อกูลแบบเครือญาติในวงการกิจการค้า บริษัทต่าง ๆ จะมีรูปการบริหารและส่งเสริมสร้างจิตใจคนงานให้มีความผูกพันเหมือนอยู่กันเป็นครอบครัวเดียวกัน ยึดมั่นในจริยธรรมบูชิโด อย่างไรก็ดี ลัทธิญี่ปุ่นขงจื๊อก็ได้ยอมรับลักษณะมนุษยนิยมแบบประชาธิปไตยมาใช้ในปัจจุบันได้อย่างดี เราจึงเห็นวิวัฒนาการของสังคมญี่ปุ่นที่เป็นแบบญี่ปุ่นขงจื๊อทั้งทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ¹⁴

จนถึงปัจจุบัน นับได้ว่าลัทธิญี่ปุ่นขงจื๊อได้เป็นพื้นฐานสร้างคนญี่ปุ่นทั้งทางโลกและทางสังคม ส่งเสริมให้คนญี่ปุ่นเป็นนักปฏิบัติ มีเหตุผล และเป็นพวกสังคมนิยม เหมาะที่จะช่วยพัฒนาประเทศให้เจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็ว ถ้าไม่ใช่ลักษณะที่เป็นมนุษยนิยมและเป็นนักปฏิบัติที่มีเหตุผลของขงจื๊อแล้ว ญี่ปุ่นก็คงจะเป็นประเทศเกษตรกรรมและอนุรักษ์นิยมจนถึงทุกวันนี้

เชิงอรรถ

1. Herman Oams, "Neo-Confucianism and the Formation of Early Tokugawa Ideology : Contours of a Problem," in Peter Nosco (ed.), Confucianism and Tokugawa Culture (New Jersey : Princeton University, 1984), pp. 28-9.
2. Herman Oams, Tokugawa Ideology : Early Constructed 1570-1680 (New Jersey : Princeton University, 1985), p. 194.
3. Royall Tyler, "The Tokugawa Peace and Popular Religion : Suzuki Shōsan, Kakugyō Tōbutsu, and Jikigyō Moroku," in Peter Nosco (ed.), op. cit., pp. 93-5.
4. H.D. Harootinian, "The Consciousness of Archaic Form in the New Realism of Kokugaku," in Tetsuo Najita and Irwin Scheiner (ed.), Japanese Thought in the Tokugawa Period 1600-1868 : Methods and Metaphores (Chicago and London : The University of Chicago, 1978), pp. 63-104.
5. Carol Gluck, Japan's Modern Myths (New Jersey : Princeton University Press, 1985), pp. 258-9.
6. S. Cho, "Japanese Family Ideology in the Light of the Chinese and Korean Moral Philosophies," in S. Cho and N. Runeby (ed.), Traditional Thought and Ideological Change : Sweden and Japan in the Age of Industrialization (Sweden : University of Stockholm, 1988), p. 201.
7. Quoted in the book's review on Shively (ed.), Tradition and Modernization in Japanese Culture, Journal of Asian Studies, 31 : 3 (May, 1972), p. 679.
8. Ruth Benedict, The Chrysanthemum and the Sword (London : Ruthledge & Kegan Paul, 1967), p. 67.
9. Bitō Masahide, "Society and Social Thought in the Tokugawa Period," The Japan Foundation Newsletter, 9 : 2, 3 (June-September, 1981), pp. 4-6.

10. Ruth Benedict, op. cit., pp. 94-123.
11. Robert N. Bellah, Tokugawa Religion (U.S.A. : The Free Press, 1957), p. 155.
12. Michio Morishima, Why Has Japan Succeeded? (U.S.A. : Cambridge University Press, 1982), p. 157.
13. Robert N. Bellah, op. cit., p. 94.
14. Warren W. Smith Jr., Confucianism in Modern Japan (Tokyo : Kokuseido, 1973), p. 210.